

Петре Георгиевски
Универзитет «Св. Кирила и Методија»
Филозофски факултет
Институт за социологију, Скопље, Македонија

УДК 316.1:303
Оригинални научни рад

УЗАЈАМНИ УТИЦАЈ ТЕОРИЈЕ И ИСТРАЖИВАЊА (Погледи Р. К. Мертонa, Л. Нојмана, А. Брајмана и П. Бурдијеа)

Апстракт: У чланку се актуализује дебата о односу теорије и истраживања кроз схватања неколико утицајнијих социолога и методолога друштвеног истраживања: R. K. Merton, W. L. Neuman, A. Bryman i P. Bourdieu.

Р. К. Мертон је још педесетих и шездесетих година прошлог века сматрао да један од основних узрока заостајања социологије лежи у одвојености истраживања од теорије. Он је критиковао велике и апстрактне теорије које се не могу операционализовати нити проверити у истраживању. Полазећи од овога, он се залаже за стварање теорија средњег обима (нивоа). Сматрао је да је однос теорије и истраживања узајамни и посебно је нагласио значај «обрасца способности о случајно срећном открићу».

Л. В. Нојмен истиче, поред осталог, значај повезивања теорије и истраживања и посебно расправља о деловима и аспектима, но и о три нивоа теорије (микро, mezzo и макро). Такође, он расправља и о улози дедуктивне и индуктивне теорије у истраживању, но не расправља о комбинованим (мешаним) методима истраживања, односно не расправља о улози теорије у овом типу истраживања.

А. Брајмен шире се осврће на значај Мертоновог схватања теорије средњег обима и на улогу дедуктивне теорије у квантитативним истраживањима као и на улогу индуктивне теорије и посебно утемељене теорије у квалитативним истраживањима. Он у посебном поглављу своје ресентне књиге *Social Research Methods* (2012) расправља о мешаним методима у комбинованом квантитативном и квалитативном приступу и истраживачким стратегијама, но не расправља о улози теорије у овом типу истраживања, Међутим, Џ. Кресвел (J. Creswell) овом питању посвећује одређену пажњу.

П. Бурдије о односу теорије и истраживања расправља у оквиру његовог схватања рефлексивне социологије и методологије, осмишљавајући ову рефлексивну социологију епистемолошким и онтолошким приступом са циљем превазилажења подвојености објективизма и субјективизма; друштвене структуре и акције (појединаца). У остваривању овог циља; он користи своје кључне конструкте-концепте: *хабитус*, *капитал* и *поље* као и употребом методолошке алатке: *објективизација учесника*, *епистемолошка опрезност* и *ауто-социоанализа*.

Кључне речи: теорија, истраживање, узајамни утицај, мешане методе, нивои теорије, рефлексивна социологија, објективизација учесника

Увод

Степен развијености једне науке и посебно друштвених наука, пре свега зависи од степена теоријског развоја; даље, од разноврсне употребе софистициранијих методолошких поступака у прикупљању и анализи података као и од укупног броја фундаменталних и оригиналних истраживања која су померила њен развој. У овом смислу се може јасније сагледати однос између теорије и појединачног истраживања или прецизније рећи – узајмни утицај теорије и истраживања, но и истраживања и теорије у зависности од циљева и предмета истраживања, као и од избора истраживачке стратегије.

Када је реч о односу теорије и истраживања у социологији и осталим друштвеним наукама које су достигле одрђени степен развоја, може се слободно рећи да се више не поставља питање да ли треба повезивати теорију и истраживање, него питање *како* (начин) се успоставља та веза. Стога, циљ овог чланка је да изложи основне погледе на успостављање везе између теорије и истраживања код утицајнијих социолога и методолога: Р. К. Мертон, Л. В. Нојмена, А. Брајмена и П. Бурдијеа, без разлике на то да ли се ради о квантитативним (дедуктивним) или квалитативним (индуктивним) истраживачким стратегијама или се, пак, ради о истраживањима са мешаним методима.

С обзиром на то да су кључни појмови који се употребљавају у тексту «теорија» и «друштвено истраживање», потребно је још у уводним напоменама дати прелиминарне дефиниције ових појмова. У социолошкој и методолошкој литератури ови појмови или концепти често се не дефинишу сматрајући да су сами по себи разумљиви, а када се ови појмови дефинишу, онда се јасно види да су те дефиниције различите и уско повезане с теоријско-методолошким оријентацијама (струјама) у социологији и другим друштвеним наукама. Овом приликом навешћу као илустрацију по два покушаја дефиниција ових појмова.

Дефиницију појма теорије коју даје Н.Ф. Керлингер, према Џ. Кресвелу је још валидна, гласи: «Теорија је целина узајамно повезаних конструката (варијабли), дефиниција и предлога који представљају систематски поглед на појаве са специфицирањем односа међу варијаблама, са циљем објашњења природних (реалних) појава» (навод према Creswell-у, 2003: 120). У овој дефиницији, ако је једна теорија целина међусобно повезаних конструката (варијабли) формирана у предлозима или хипотезама које специфицирају однос варијабли, онда јасно се показује да се ова дефиниција више односи на дедуктивну теорију, а запоставља индуктивну и посебно утемељену. Она не указује на улогу повезивања са истраживањем у свим његовим фазама. Међутим, у овом правцу је усмерена дефиниција теорије коју износи Војин Милић: «Теорију неке науке сачињавају на одређени начин повезани општи искуствени ставови помоћу којих она сређује искуствене податке и објашњава искуствене појаве на оном подручју стварности које је предмет њеног истраживања, као и усмерава даља истраживања» (Milić, 1978: 302).

У овој дефиницији јасно се види да теорију сачињавају «општи искуствени ставови», а то су пре свега дефиниције појмова, и хипотезе) као и улога теорије у истраживању, јер теорија помоћу ових општих искуствених ставова 1) сређује искуствене податке; 2) објашњава искуствене појаве које су предмет њеног истраживања и 3) усмерава даља истраживања. Ова дефиниција теорије имлицитно указује да је улога теорије значајна скоро у свим фазама процеса истраживања. Ипак, дефинисање теорије на овакав начин према облику је дедуктивног карактера и више усмерена ка дедуктивним истраживачким стратегијама чији је циљ тестирање хипотеза, делове теорије или целе једне теорије. На такав начин истраживања још крајем шездесетих година 20. века, жалили су се Г. Глејсер и А. Штраус да су социолози постали превише заинтересованији за тестирањем теорија и запоставили су процес њиховог генерализирања (Glaser, Straus, 1967). Ово указује на потребу да када се дефинишу појмови као што су «теорија» и «истраживање» треба полазити и од херменеутичког приступа.

Што се тиче дефиниције истраживања, овом приликом навешћу дефиниције К. Хелмстадтера и Л. Нојмана. Према Хелмстадтеру «истраживање је активност решавања проблема која води новом знању користећи се методама испитивања које истраживачи на том подручју прихватају као адекватне» (Helmstadter, 1970: 5). Свакако да је већина истраживања усмерена ка новом знању, али има истраживања чији су циљеви да се опишу појаве које су предмет истраживања и да региструју проблеме који до тада нису били предмет истраживања. Такође, свако истраживање у друштвеним наукама нема за циљ решавање проблема (осим код акционих истраживања). У овој дефиницији недостаје и компонента (димензија) објашњења или разумевања (или једно и друго) појаве, догађаја, или ситуације које су предмет истраживања.

Л. Нојмен уноси и друге димензије у дефиницију појма «друштвено истраживање». Према њему, «друштвено истраживање је збир метода који људи систематски употребљавају да би произвели знање; оно је узбудљив процес открића, али тражи истрајност, лични интегритет, толерантност о двосмишљеношћу, интеракцију са другима и понос у вршењу квалитетног рада» (Neuman, 2003: 2). Ова дефиниција истраживања може се поделити на два дела: а) епистемолошко-методолошки и б) етички и који се односи на истраживача. У први део дефиниције улазе димензије као што су: систематска употреба више метода да би се произвело знање и истраживање је процес открића. У други део етичке природе улазе карактеристике које треба да испуњава истраживач у Веберовом поимању улоге и особине истраживача: истрајност, лични интегритет, толеранција о двосмишљеношћу и понос вршења квалитетног рада. Већ је претходно напоменуто за Хелмстадерову дефиницију да у прелиминарним и описним истраживањима не долази до новог знања или открића и та примедба се односи и на Нојменову дефиницију истраживања. Такође и Нојменова дефиниција није заснована на херменеутичком приступу који захтева да се друштвене појаве, догађаји и понашања појединаца разумеју на основу

свакодневног језика друштвених актера који се испитују, као и «са гледне тачке учесника-истраживача», како каже Бурдије и значења који они (актери) приписују овим појавама, догађајима и понашањима.

У овом чланку износе се основне карактеристике погледа на однос теорије и истраживања неколико утицајнијих социолога и методолога: Р. К. Мертона, Л. В. Нојмена, А. Брајмена и П. Бурдијеа. Мертоново схватање односа и повезаности теорије и истраживања већ је постало класично, док погледи Нојмена и Брајмена који су изнети у њиховим уџбеницима под истим насловом *Social research methods* доживела су више од четири издања и скоро да се не могу заобићи у проучавању и обучавању методима друштвеног истраживања, а тиме и о односу теорије и истраживања и обрнуто: истраживања и теорије. Бурдијево схватање о рефлексивној социологији и методологији и у тим оквирима питање односа теорије и истраживања са мешаним методима са циљем да превазиђе подвојеност и противречност објективних структура и субјективних акција актера, а тиме и супростављеност квантитативних и квалитативних метода истраживања, све више постаје утицајније не само у француској социологији него и у социологији и методологији англосаксонских земаља. Свако ко предузима неко појединачно друштвено истраживање требало би да добро познаје ова и друга схватања о начину повезивања теорије и истраживања као и о узајмном утицају истраживања и теорије који једино на такав начин могу да убрзају развој социологије и осталих друштвених наука.

Мертоново схватање односа теорије и истраживања

У историји социологије од педесетих година прошлог века па до данашњих дана веза између теорије и истраживања различито се схватала и тумачила. У вези овог питања социолози су се сврстали у два табора: супер теоретичара и екстремних емпириста. Како што је познато, предводник првог табора био је Талкот Парсон, а другог Пол Лазарсфелд. Роберт Мертон нашао се на средини између ових табора и у својој књизи *Друштвена теорија и друштвена структура* (прво издање 1949 године) која се сматра класичном, са иронијом презентује ове две супротстављене оријентације. Тако, према Мертону, мото препознавања прве групе је: “Ми не знамо да ли оно што ми говоримо је истинито, но знамо бар да је то значајно”, За радикалне емпиристе, мото гласи: “Доказалаи смо да је тако, но не можемо да укажемо на његово значење” (Merton, 1979: 153). Ова супротстављеност између апстрактних теоретичара и екстремних емпиричара, према Мертону, крије две основне импликације: 1) одвојеност истраживања од теорије и 2) незадовољавајући степен развијености социологије као науке. На ове две импликације Мертон указује објашњавајући шире њихове узроке. У вези с првом импликацијом - одвојеност истраживања од теорије – основни узрок састоји се у одвојености великих и апстрактних теорија од реалности и немогућност ове да се емпиријски провере

и интерпретирају. Мертон решење за овај проблем тражи у стварању “теорија средњег обима” или прецизније како с правом сматра Пјотр Штомка “теорије средњег нивоа” (Sztompka, 1986), као што и нивое социолошке теорије поима Лоренс Нојмен, о чему ће касније бити речи. Ове теорије средњег обима, према Мертону, биће проверљиве, тестирајуће и плодне за емпиријско истраживање. Други узрок супротстављености оба табора, Мертон тражи у “младости социологије”.

Међутим, супротстављеност ових табора добија нови облик и после четири и по деценија откако је иронизирао Мертон, између теоретичара и методолога, на чему указује његов ученик и пријатељ Нил Смелсер налазећи, при том, “неки вид тензије, ако не и неки отворени страх од рата” између „теоретичара и методолога” и иронизирајући на сличан начин. Мото теоретичара гласи: “Методологија може бити нешто што ви радите, али теорија је оно што ви мислите.” Став методолога гласи: “Теорија је оно што ви говорите, а методологија је нешто што ви правите”. Док траје подвојеност и тензија између теорије и методологије оне крију много значајнију чињеницу да социологија као наука не може да напредује док теорија и методологија не напредну, сматра Смелсер (Smelser, 1994: 39).

Мертоново схватање односа теорије и истраживања се не може потпуно разумети ако се не схвати његова епистемологија и онтологија. Укратко, Мертонова епистемологија, иако у основи позитивистичка (блага варијанта) и дедуктивна, она води рачуна и о интерпретативној као и о индуктивној истраживачкој стратегији, што је дало повода Норману Блејкију да Мертонову истраживачку стратегију уврсти у *абдуктивну* истраживачку стратегију¹ (Blaikie, 2003: 150). Мертонова, пак, онтологија означаје одређено отклањање од структуралног функционализма, јер она не одбацује појединачне свести индивидуа, нити њихове мотиве као узроке њихових понашања, као што је то радио Е. Диркем, иако је био и под његовим снажним утицајем, као што сам Мертон каже. Јаз између теорије и истраживања треба да се превазилази посредством теорије средњег обима. Према Мертону социолошка теорија и истраживање налазе се у “дуо” и у узајмном односу: социолошка теорија утиче на истраживање, она њега води у свим фазама истраживачког процеса (дедуктивна истраживачка оријентација), но и истраживање са својим подацима и закључцима утиче на теорију на начин што њу потврђује или је одбацује или је проширује или долази до нове теорије што представља индуктивна истраживачка оријентација. На основу Мертоновог схватања узајмног односа теорије и истраживања изнето, пре свега, у његовој књизи *Sociale Theory and Sociale Structure* (ed. 1967) покушаћу графички да прикажем у шеми 1. У дедуктивној истраживачкој стратегији фазе истраживања су линеарне и произлазе једна из друге: полази се од теорије, налази се збир хипотеза у којима се препознају одговарајуће ва-

¹ Идеја *абдуктивности* се односи на процес који генерише друштвено научне описе из описа друштвених актера из којих произлазе технички концепти и теорије на основу лаичких концепата и интерпретација друштвеног живота (Blaikie, 2000: 114).

ријабле и индикаторе о конкретним друштвеним појавама које су предмет истраживања; затим, преко одређених методолошких поступака прикупљају се и анализирају подаци који представљају основу за тестирање хипотеза, делове теорије или теорију од средњег нивоа у целини. Овај циљ се може постићи са квантитативним подацима и софистициранијим статистичким поступцима анализе тих података.

Међутим, истраживач и теоретичар Мертоновог кова не може остати заробљеник дедуктивном или квантитативном истраживачком стратегијом, јер се он осврће и на квалитативне податке, односно узима у обзир и индуктивну или квалитативну истраживачку стратегију. Мертон то показује и практично у његовом истраживању образаца утицаја у граду Ровер, правећи при том, дихотомну типологију утицаја и утицајнијих личности: локалних и космополитских.

Шема 1: узајамни утицај теорије и истраживања

(Извор: Георгиевски, 2008: 33)

Не улазећи у анализу и у интерпретацију значења категорија изнетих у шеми 1, овом приликом ја ћу се осврнути само на његову оригиналну категорију “*образац о срећно случајном открићу*”, “*искуство посматрања непредвиђеног, аномалног и стратешког податка који постаје шанса за развијање нове теорије или проширења постојеће*”. Централна Мертонова теза је да емпиријско истраживање иде много даље од пасивне улоге верификовања и тестирања хипотеза. Истраживање игра активну улогу: оно врши бар четири важне функције које помажу да се уобличи развој теорије. Према Мертону, оно иницира, реформулира, скреће и разјашњава теорију. Под одређеним условима, истраживачки налаз изазива појаву друштвене теорије: плодно емпиријско истраживање не само што проверује теоријски изведене хипотезе, оно исто тако, ствара нове хипотезе и појмове”. Ово се може означити као компонентом “*успутног открића*” у истраживању, то јест откриће са проницљивошћу или случајношћу добрих резултата по којима се није трагало”. Образац способности о срећно случајним открићем инволвира непредвиђене, неправилне и стратешке податке који врше притисак

на истраживача да се усмери ка новом правцу истраживања које ће проширити теорију. Са овом његовом категоријом “срећно случајним открићем”, Мертон прави прекид са линеарношћу дедуктивно-квантитативне истраживачке стратегије и се окреће ка цикличној процедури индуктивно-квалитативне истраживачке стратегије. Са његовим инсистирањем да се непредвиђени и стратешки податак не одбацује, него дубоко да се анализира да би се видело да ли се ради о новом открићу, нову хипотезу, појам или теорију, Мертон је поступио као и Флеминг са експериментом у којем се случајно и неочекивано појавила мувла на експерименталном суду, и истраживање било је усмерено у другом правцу и захваљујући томе пронађен је пенецилин. Свакако да је ово откриће Флеминга било познато Мертону и узето у обзир у проучавању друштвених услова за развој науке и научног сазнања, чиме је он допринео конституисању и развоју социологије науке, посебне социологије запостављене на овим нашим балканским просторима, са изузећем доприноса професора Војина Милића који је под тим насловом написао и књигу (Milić, 1995).

Мертонов идеал о узајмном утицају теорије и истраживања касније од одређеног броја социолога био је “ритуализован” и симплификован. Ови социолози повезивање истраживања и теорије настојали су постићи преко редуковања теорије на једноставне и изоловане изјаве. Као што с правом истиче Н. Блејки, Мертонов рад “Однос емпиријског истраживања према социолошкој теорији” био је запостављен и дата му је мања пажња него што је дата његовом схватању о теорији средњег обима (нивоа). У Мертоновом схватању односа истраживања према социолошкој теорији могу се уочити четири момената или стимуланса о стварању социолошке теорије. *Први* стимуланс већ је претходно истакнут и састоји се у ставу који Мертон експлицитно формулише: “под одређеним условима, једно истраживачко откриће може проузроковати теорију” (навод према Blaikie, 2003: 149). Као што је претходно истакнуто, ово је Мертон назвао “обрасцем способности о срећно случајном открићу”, искуствено посматрање непредвиђеног, анормалног и стратегијског податка који постаје прилика за нову теорију или проширење постојеће. *Други* стимуланс за конструкцију теорије, према Мертону, односи се на податке које су превиђени у концептуалном оквиру који је коришћен у истраживању. Поново снимање и анализирање ових података може да стимулише истраживача да прошири концептуални оквир и да укључи нове концепте. *Трећи* моменат у којем емпиријски подаци утичу на теорију јавља се када нове истраживачке процедуре и поступци мењају фокус теоријског интереса са обезбеђењем претходно недоступних података (пример, фокус-интервју као нови методолошки поступак који је Мертон користио у комбинацији са експериментом). *Четврти* моменат који истиче Мертон, према Блејки, односи се на процес прављења истраживања када постоји могућност долажења до разјашњења концепата. Према Мертону, велики део теоријског рада састоји се у *разјашњењу* и *повезивању* концепата.

Ови моменти или стимуланси у стварању теорије у процесу истраживања и данас су актуелни, јер су она запостављена или недовољно коришћена у социолошким истраживањима.

Нојменова три нивоа социолошке теорије и његово схватање односа теорије и истраживања

Лоренс Нојмен (Neuman), у својој књизи *Методи друштвеног истраживања* (Social Research Methods, 2003), четврто издање, у трећем поглављу под насловом “Теорија и истраживање” бави се питањем односа теорије и истраживања. Након опширнијег разматрања питања као што су: шта се подразумева под теоријом, односа и разграничења између теорије и идеологије, саставни делови теорије (хипотезе, дефиниција концепата или појмова, класификације и типологије), нова теорије, видови теорија, почев од дедуктивне-функционално-структуралне теорије, преко теорије размене и индуктивне теорије- симболичког интеракционизма до утемељене теорије и критичке теорије, износећи примере примене ових теорија у истраживањима, на крају овог поглавља кратко се осврће на узајамни однос између теорије и истраживања не одступајући битно од Мертоновог погледа.

Говорећи о аспектима теорије, Нојмен набраја пет аспеката, при том објасњујући их детаљније: 1) правац резоновања, 2) нивои друштвене реалности које теорија објашњава, 3) да ли се ради о формалној или стварној, суштинској теорији, 4) облици објашњања које она користи и 5) обухватни оквир претпоставки и концепата у које је она уклопљена (Neuman, 2003: 50). У односу на ове аспекте теорије, ја ћу се овде укратко задржати на други аспект- нивои друштвене теорије и каква је повезаност између ових нивоа теорије и истраживања и да ли увек у социолошким истраживањима постоји повезаност ових нивоа теорије и реалности.

Нојмен разликује три нивоа социолошке теорије: микро, средње (mezzo) и макро (Neuman, 2003:52). *Теорија на микро нивоу* односи се на мање комадиће времена, простора и броја људи (мале групе). На овом нивоу теорије концепти обично нису апстрактни. *Теорија средњег нивоа* функционише на средњем нивоу и настоји да повеже микро и макро нивое. Теорије о организацијама, друштвеним покретима и локалним заједницама, често се налазе на овом нивоу. *Теорија на макро нивоу* односи се на функционисање “већих целина као што су друштвене институције, целокупни културни системи и цела друштва и теорија на овом нивоу користи више концепата који су апстрактни” (Neuman, 2003:53). Сваки ниво теорије, Нојмен илуструје примерима конкретних истраживања. Као што се види, Нојмен макро ниво теорије одређује шире него што се обично у социолошкој литератури поима и обичајено је да се односи на једно конкретно друштво (француско, македонско, словеначко, српско итд.), његове друштвене структуре и друштвеног система са подсистемима (културе, образовања, права итд.), а да друштвене институције (пример, школа, позориште, предузеће итд.) налазе се на средњем нивоу теорије. Такође, сматрам да наведена класификација од три нивоа социолошке теорије није потпуна, јер не обухвата *регионално* и *глобалистичко ниво*, веома значајна у епоси противречног процеса и “политике” (Bourdieu) глобализације који како истиче Е. Гиденс сваки значајни догађај на планети земљи

утиче на наше животе. *Регионални ниво социолошке теорије* односио би се се на заједничке карактеристике више конкретних друштава (земаља) у једном ширем региону који у дужем историјском контексту деле неке заједничке вредности, али и супростављене интересе и интеракције било да су у облицима сарадње или у облицима конфликта. *Глобалистичко* (глобализирајуће) *ниво социолошке теорије* односио би се на процесе, догађаје и појаве у свету као што су, на пример, “глобализирајући ратови и ратови произашли из глобализације” (З. Бауман, 2001), дискриминација у свету, супростављеност и јаз између Севера и Југа, као и на разлике друштава у свету које су резултат њихових *идиосинкратности*. Свакако да овом глобалистичком нивоу припадају међународне организације, Организација уједињених нација (ОУН) као и инструменти процеса глобализације, као што су Светска трговинска организација, Светска банка, Међународни монетрани фонд итд. Без укључивања у класификацију нивоа социолошке теорије и регионалног и глобалистичког нивоа, ова теорија не моше објаснити појаве, догађаја и податке истраживања када се односе на више земаља одређеног региона и шире на више земаља различитих региона у свету. Треба имати у виду да када се ради о социолошкој теорији која се односи на више земаља (као што су, на пример, просечна национална истраживања – Cross national researchs) које се налазе на различитом степену економског и друштвено-културног развоју она не може да објасни противречне податке или чињенице. П. Бергер с правом се пита због чега социологија није дала одговоре на различите начине и периоде модернизације појединих друштава у свету; даље, који су узроци распада Совјетског блока; зашто се у више земаља манифестује евидентан процес религизације друштава насупрот секуларизацији педесетих и шездесетих година прошлог века? итд. (Berger, 1992). Француски социолог Р. Будон, пак, је показао да Веберова теорија о протестантизму и у његовом оквиру калвинизам за појаву капитализма не објашњава значајан део чињеница, јер је протестантизам и калвинизам био и у другим земљама, а не само у Енглеској и САД где се појавио капитализам, а у овим другим земљама то се није десило у то време (Boudon, 1998). Други пример који наводи Будон односи се на једно међународно истраживање које је у вези са Веберовом тезом о протестантизму. Према Будону, циљ овог међународног истраживања је био да се сазна да ли јавност дозвољава да се узму у обзир друштвени односи у регрутовању (запошљавању) у службенике или обратно она тражи да се придржавамо безличним правилима: 95% испитаника Американаца, 92% Немаца, 83% Енглеца траже ексклузивно придржавање правилима (прописима). Овај проценат опада у Јапану, земља позната по томе да она даје важност мрежи солидарности. Тај проценат у Јапану је износио 61. Међутим, тај проценат још знатније опада у Италији – 52, још мало мање у Француској – 50. Ови подаци потврђују Веберову хипотезу да постоје разлике међу нацијама са становишта неких вредности, као на пример, везаност за безлична правила. Ипак, Будон сматра да се иза ових података може наћи и интерпретација коју Ејзенштад (Eisenstad) и Пејрфит (Peurefitte) предлажу да надопуне Веберову тезу: протестантизам је истовремено био последица, но и стимуланс за модернизацију у мери у којој је

допринео да се сломе политички ставови традиционалних друштава и у којој он раздваја универзалне и безличне вредности које подржавају модерну економију (Boudon, 1998: 89). Дакле, без увођења у класификацију теорије регионалног и глобалистичког нивоа, социолошка теорија остаје непотпуна и теже се може развијати, али и да повећава своју улогу у вођењу истраживања, објашњења и интерпетације података мултинационалних истраживања појава која су резултат противречног процеса глобализације.

Друго питање које не поставља Нојмен, а поставља га Никос Моузелис (Mouzelis, 2000) јесте како премостити јаз између микро и макро нивоа теорије? Моузелис замера присталицама микро социологије који устрајају на томе да актери и интеракције лице-у-лице да припадају микро, а институционалне структуре припадају макро нивоу. Ово апсурдно, али чврсо укоренењено погрешно схватање не допушта никакво проучавање начина на који се микро, mezzo и макро актери међусобно односе унутар специфичних организационих контекста (Mouzelis, 2000: 44). Због тога он сматра да повезивање сва три нивоа теорије је могуће ако се испитују и анализирају хоризонталне и вертикалне (хијерархијски) друштвене позиције и диспозиције актера. Међутим, не само Нојмен, него и Моузелис не наводе примере социолошког истраживања који успешно повезују наведена три нивоа социолошке теорије у једном истом истраживању. Таквих примера можда нема много, али ипак их има. Навешћу један такав пример. Реч је о истраживању Е. Лејбоу-а (Liebow, 1967) који је покушао да објасни и разуме сиромаштво и начин живота једне групе од двадесетак људи који су се скупљали на углу двеју улица. Он је испитивао интеракцију чланова групе и односе у породици (микро ниво); затим, њихова занимања и хијерархијске позиције у институцијама где су радили (средње-mezzo ниво) и стигао до испитивања њиховог образовања и расне дискриминације (већина испитаника ове групе била је од Афроамериканаца) као подсистеми друштвеног система Сједињених Америчких Држава (макро ниво).

Што се тиче питања односа теорије и истраживања и конкретније улога теорије у истраживању и обрнуто, Нојмен краће расправља у поднаслову поглавља са насловом “Динамички дуо” у делу “Теорија и истраживање”. Наиме, он напомиње да су теорија и истраживање међусобно повезани. Само наивни, нови истраживач погрешно верује да је теорија не значајна за истраживање или да истраживач само прикупља податке. Истраживачи који покушавају да наставе без теорије могу бесциљно да троше време за прикупљање бескорисних података. Тешко им је да формулишу јасан истраживачки проблем или да створе разумљиво објашњење циља њиховог истраживања. Разлог томе је једноставан, сматра Нојмен. Теорија ограничује начин којим разматрамо тему и размишљамо о њој. Даје концепте, омогућује основне претпоставке, усмерава истраживача према значајним питањима и предлага начин на који истраживач промишља податке. Даље, теорија омогућује повезивање једног истраживања са огромном основом знања којој доприносе други истраживачи. Теорија повећава свесност истраживача о међусобним везама и ширег значења података. Према Нојмену, теорија има практично место у свим истраживањима, али се њена важност мења. Она је мање централна у примењено-описном

истраживању него у фундаменталном истраживању. Њена улога у примењеном и описном истраживању може да буде индиректна. Са током времена теорија не остаје фиксирана; она је привремена и отворена за поновно проверавање.

Научна заједница, сматра Нојмен, проширује и мења теорије на основу емпиријских резултата. Истраживачи који преферирају дедуктивни приступ, употребљавају теорију за вођење истраживања и интерпретације резултата. Они побијају, проширују или мењају теорију на основу резултата. Истраживачи могу да промене неке претпоставке из теорије или да их одбаце ако неколико добро извршених истраживања имају негативне резултате. Истраживачи који прихватају индуктиван приступ прате мало различитији процес истраживања. Индуктивно теоретизирање почиње са неколико претпоставки и широко орјентисаних концепата. Теорија се развија још у току рада истраживача на терену где се прикупљају и анализирају подаци. Теорија се јавља споро, концепт по концепт и претпоставка по претпоставка у одређеној области. У току времена, концепти и емпиријске генерализације појављују и зреју. Полазећи од овога, Нојмен наглашава да “дихотомија између теорије и истраживања је вештачка”. Вредност теорије и њене неопходности за вршење добрих истраживања треба да буде јасна. Истраживачи који настављају истраживати без теорије ређе врше квалитетно истраживање и често себе налазе у дилеми. Слично, теоретичари који настављају без повезивања теорије са истраживањем прети им опасност да буду одведени у неразумљиве спекулације или претпоставке..

Ако је Нојмен увидео значај Мертоновог доприноса са његовим схватањем теорије средњег обима, он није увидео и значај Мертоновог доприноса са тезом о “срећно случајним открићем” који га уопште и не помиње. Такође Нојмен не расправља и у ситуацијама када истраживач користи комбиноване (мешане) методе истраживања која се теорија или теорије употребљавају и како настаје повезивање између теорије и истраживања у овом типу истраживања.

Брајменове три истраживачке стратегије и однос теорије и истраживања

Ален Брајмен (Bryman) у ресентној књизи намењена као уџбеник за студенте под насловом *Методи друштвеног истраживања (Social Research Methods, 4th ed., Oxford University Press, 2012)*, у поглављу “Стратегије друштвеног истраживања” у првом одељку у овом поглављу говори о теорији и истраживању. Опис карактера везе теорије и истраживања, према Брајмену, није једноставна ствар и због тога се суочавамо са више питања, а овом приликом се осврћемо на два од њих. Прво је питање о којем облику теорије је реч? Друго је питање да ли се прикупљају подаци да бисмо проверили или да бисмо створили теорију? У контексту расправе о овим питањима, Брајмен образлаже карактер “велике теорије” и Мертонове теорије средњег обима. У овом његовом образложењу ублажује оштар Мертонов став према великој и апстрактној теорији, као што је теорија Талкота

Парсонса, као некорисној у истраживању. Наиме, Брајмен истиче да је Мертон тврдио да велике теорије имају ограничену употребу у друштвеном истраживању и поред тога што једна апстрактна теорија, као што је концепт друштвеног капитала Пјера Бурдијеа може на одређени начин да користи истраживању. Полазећи од овог става, Брајмен одређује место Мертонове теорије средњег обима на следећи начин: теорије средњег обима су “посредници које омогућују да се дође до општих теорија о друштвеним системима који су много удаљенији од посебних категорија понашања, организација и промена у друштву” (Brugman, 2012: 21). На тај начин, он сматра да теорије средњег обима спадају између великих теорија и емпиријских резултата или можда боље рећи емпиријских генерализација.

Међутим, Брајмен не објашњава како се употребљава теорија средњег обима у истраживању у односу на нивое (микро, средње и макро), односно да ли се ова теорија односи на сва три нивоа реалности или се односи само на средњи ниво, утолико се више може поставити ово питање ако он експлицитно каже да се овај тип теорије налази између великих теорија и емпиријских резултата. Место тога, он даље расправља о улози дедуктивне и индуктивне теорије у истраживању, али скоро или незнатно расправља и о утицају истраживања на теорију. Тако, он истиче, поред осталог, да дедуктивна теорија води квантитативни тип истраживања и који на крају завршава и са елементима индукције у постављању нових хипотеза, што представља имплицитну сагласност са Мертоновим схватањем. У квалитативном типу истраживања, према Брајмену, теорија се ствара у самом процесу истраживања као што је случај са *утемељеном теоријом* (Grounded Theory) која на крају истраживања долази до нових појмова и хипотеза, односно да ова истраживања азавршавају са елементима дедукције.

Поред расправе о улози теорије у квантитативним и квалитативним истраживањима у поглављу о истражвачким стратегијама наведене књиге, Брајмен настоји да одговори и на питање: шта све утиче у спровођењу друштвеног истраживања. Чиниоци који утичу у процесу истраживања, Брајмен сликовито показује у следећој шеми 2.

Шема 2: утицаји на друштвено истраживање

Не улазећи у анализу ових утицаја коју излаже Брајмен, овде ћу истаћи да су ови утицаји узајамно испреплетени у свим фазама истраживања: у избору истраживачке области; у формулисању истраживачких питања; у избору метода; у формулирању нацрта истраживања и техника прикупљања података; у анализи и интерпретацији података и у закључцима о резултатима истраживања.

Брајмен, за разлику од Нојмена, поред разматрања односа теорије и истраживања у квантитативном и квалитативном типу истраживања, у овој књизи посвећује посебно поглавље-27, где расправља о истраживањима са мешаним методима, односно о комбиновању квантитативних и квалитативних истраживања. При том, иако се експлицитно не осврће на Мертоново схватање “обраца способности о срећно случајном открићу” и о “непредвиђеном податку” у процесу истраживања и анализе података, ипак он у овом поглављу говори да се у свим типовима истраживања може доћи до непредвиђеног, збуњујућег податка. Уобичајено је, сматра Брајмен, да се “отворенији квалитативни методи планирају да омогуће да се појави нови, неочекивани резултат”, али “постоје примери у којима једно квантитативно проучавање може да осветли збуњујуће резултате извућене из квалитативног истраживања” (Vugman, 2012: 642). Ако је Брајмен мало шире описао утицај и улогу теорије у квантитативним и квалитативним истраживањима, онда би се од њега очекивало да расправља и о повезаности теорије и истраживања када се употребљавају мешани методи у истом истраживању. Да ли у таквим истраживањима треба комбиновати дедуктивне и индуктивне теорије или треба кумулативно и интегрално употребљавати одговарајуће дедуктивне и индуктивне теорије или конструирати нову теорију за овај тип истраживања? О томе он скоро да не пише.

На питање о употреби теорије у истраживањима са мешаним методима осврће се Џон В. Кресвел (Creswell). Он, поред осталог, наглашава да истраживања са мешаним методима могу да укључују дедуктивну теорију са циљем тестирања и верификације теорије или индуктивну као нову теорију. У било којој ситуацији, употреба теорије може се усмерити са постављањем акценат на квантитативни или квалитативни приступ у истраживањима са мешаним методима (Creswell, 2003: 136). То је један од начина размишљања о употреби теорије у овом типу истраживања. Други начин размишљања, према Кресвелу, јесте “да се користе теоријске леће или перспективе да би се усмерило истраживање” (Creswell, 2003: 136). Један трансформативно-еманципаторан нацрт идентификује процедуре за инкорпорирање ове перспективе у свим фазама истраживачког процеса, закључује Кресвел. Приликом коришћења теорије у предлогу истраживања са мешаним методима, он предлаже следећи поступак: 1) утврдити да ли треба да се користи теорија; 2) идентификујте њену употребу у сагласности са квантитативним или квалитативним приступима и 3) ако се користи теорија као у једној трансформационој стратегији истраживања, дефинишите ову стратегију и дискутујте о тачкама у предложеном истраживању у којем ће се еманципаторне идеје користити (Creswell, 2003: 138/9). У вези са овом трансформационом истраживачком стратегијом, он наводи пример ис-

траживања К. Хопсона (Hopson), Џ. Лукаса (Lucas) А. Петерсона (Peterson) у једној урбаној заједници претежно састављена од Афроамериканаца носилаца ХИВ. Доследно једном трансформационо-еманципационом оквиру, они су испитали језик учесника са ХИВ-ом у оквиру друштвеног контекста учесника.

Наравно, дебата о употреби теорије у истраживању са мешаним методама и данас се наставља и она се не исцрпљује са овим схватањем Џона Кресвела.

Бурдијеова рефлексивна социологија – један од начина повезивања теорије и истраживања са мешаним методама

Расправа о епистемолошким и онтолошким проблемима истраживања још је веома актуелна и води се у социолошким часописима и посебно у часопису *Journal Mixed Methods Research*. Тако, у овом часопису у октобру 2009. године, Христофер Фрајс (Fries), објавио је чланак под насловом “Бурдијеова рефлексивна социологија као теоријска основа истраживања са комбинованим методама”. У овом чланку, Фрајс сугерише истраживачима који употребљавају мешане методе, поново да узимају у обзир епистемолошка и онтолошка питања у истраживачком процесу и нуди рефлексивну социологију као теоријску основу за мешане методе у истраживачким нацртима који обухватају узајамни утицај (деловање) објективне друштвене структуре и субјективне акције у друштвеном понашању (Fries, 2009:327). Према Фрајсу, рефлексивна социологија коју Бурдије излаже у више својих радова и посебно у раду чији коаутор је његов присталица и сарадник Л. Вакан (Wacquant), *An Invitation to reflexive sociology*, UK-Polity Press, cambridge, 1992)², јесте понајвише одговарајућа теоријска основа за вођење истраживања са мешаним методама, истраживања у којима се комбинују квантитативни и квалитативни приступи. Према Вакану, “ако има неку особину која прави Бурдијеа да се истиче у панорами савремене друштвене теорије, то је његова опседнутост с рефлексивношћу” (Bourdieu, Wacquant, 1992:36).

Ако је Бурдије био опседнут с рефлексивношћу у социолошкој теорији, као и у социолошкој методологији, онда за разумевање његовог схватања треба поћи од дефиниције концепта “рефлексивна социологија” коју он експлицитно износи у књизи *Наука о науци и рефлексивност* (2001):

“...друштвена наука која се узима сама као предмет (истраживања – П. Г) користи своје сопствено оружје да се разуме и контролише сама себе, то је

² Интересантно је приметити да Бурдијеов и Ваканов позив за рефлексивном социологијом као књига на енглеском језику је изашла исте године када Питер Бергер пише чланак о опозиву социологије (“Sociology : A Disivintetation ?”, in: *Society*, November-December, 1992) у којем он није задовољан са стањем социологије, јер не налази одговоре на велика питања данашњице и да се његова очекивања од социологије нису испуњена када је 60-их година прошлог века написао књигу *An invitation to sociology-A humanistic perspective*, Anchor, Garden City, New York, 1963.

нарочито ефикасно средство повећања могућности стицања до истине појачавајући узајамне цензуре и снабдевајући се принципима једне техничке критике, која дозвољава пажљивију контролу сопствених фактора који могу довести до пристрасности у истраживању. Не ради се о тражењу нових облика апсолутног знања, него практиковању једног специфичног облика епистемолошке опрезности (*la vigilance épistémologique*), облик који у овој опрезности може попримити у једном подручју где су епистемолошке препреке, пре свега, друштвене препреке. Да би могли да примењују технике објективизације које се примењују у другим наукама, социолози треба да конвертирају рефлексивност у конститутивно решење њихових научних хабитуса, односно да конвертирају у једну *рефлексивну рефлексивност* способну да делује не *ex post* на *opus operandi*, него а priori на *modus operandi* (решење које ће забранити да се анализирају разлике у стаистичким подацима које се односе на различите нације без да се питају о скривеним разликама међу аналитичким категоријама или о условима код прикупљања података везане за различите националне традиције које могу да буду одговорне за ове разлике или за њихово одсуство)” (Bourdieu, 2001: 173/4).

Навео сам ову Бурдијеову ширу дефиницију рефлексивне социологије са циљем да би се извукле главне теоријске и методолошке димензије. Оба ова аспекта (теоријски и методолошки) имају метасоциолошки и метаметодолошки карактер. Наиме, из наведене дефиниције јасно се види да предмет социолошких истраживања нису само друштвене појаве и понашања људи, него предмет истраживања је и само социолошко истраживање и не само испитаници истраживања, него и социолози који воде и спроводе истраживање са циљем да се дође до објективизације предмета истраживања, но и до објективизације учесника (*objectivation participant*), тј. социолога-истраживача да би се разумела његова “гледна тачка” (*Entretien avec Pierre Bourdieu, La recherche, 2001*). Полазећи од принципа рефлексивне социологије, Бурдије сматра да друштвено истраживање мора да објасни *дијалошко узајамно деловање* објективних и субјективних фактора и на тај начин да превазиђе антиномију објективизма и субјективизма. Према Бурдијеу, превазилажење те дихотомије може се постићи путем његових кључних теоријских конструката: *поље, капитал и хабитус*. Тако, хабитус формиран од културних поља помера се из поља у поље утеловљен у оквиру његових облика капитала (економског, социјалног, културног, научног) који репродукују поље и обликују друштвену праксу. Бурдијеов хабитус служи као средство превазилажења поделе на појединце и друштво, односно јавља се као посредник између појединца и друштва, превазилажење “најпогубнијег” од отпора који вештачки деле друштвену науку на објективистичку-субјективистичку дихотомију.

У овом контексту се може рећи и то да, ако је Н. Моузелис предлагао да се јаз између микро и макро нивоа теорије и реалности превазиђе путем испитивања и анализе друштвених хоризонталних и вертикалних позиција и диспозиција актера, Бурдије превазилажење јаза између микро и макро нивоа

тражи посредовањем хабитуса – једног од три кључних конструката у његовој рефлексивној социологији. У овом смислу и сам Бурдије своје схватање назива “конструктивистичким структурализмом”. Према овом схватању, у истом друштвеном свету постоје објективне друштвене структуре независно од свести и воље актера, као што постоје и субјективне акције ових актера. Конструктивизам има друштвено порекло, с једне стране, шеме, перцепције, мишљења и акције који су конститутивни ономе које Бурдије назива пољима. (Bourdieu, 1987; Coguf, 2009). Поред овога, Бурдијеов рефлексивни приступ структуралистичком конструктивизму захтева да се проблем структуре-акције разреши преко употребе *квантитативних* и *квалитативних метода* као два “нужна момента” истраживачког процеса. “Постоје објективни структурални фактори као што су класа, пол етничко порекло и образовно постигнуће који дају образац начина понашања који су примећени у току *квантитативног испитивања*. Постоји, исто тако једна важна димензија у понашању индивидуа тиме што су друштвене појаве продуковане и репродуковане преко поступака ових индивидуа (појединаца). *Разумевање* субјективне димензије понашања оправдава употребу *квалитативних метода*” (навод према Fries, 2009: 329). На тај начин, комбиновањем квантитативних и квалитативних метода у истом појединачном истраживању је једна од основних карактеристика Бурдијеове рефлексивне социологије и методологије. Дакле, превазилажење дихотомије структура–акције; објективизма–субјективизма; микро–макро нивоа, путем теоријских конструката и посебно хабитуса, добија и методолошку димензију употребом мешаних метода (квантитативних и квалитативних) у истом истраживању. На тај начин, Бурдије је дао имплицитни одговор заступницима теоријских и методолошких парадигми који због епистемолошких и онтолошких разлога не оправдавају употребу и повизивање различитих теоријских парадигми нити употребу мешаних метода (квантитативних и квалитативних) у истом истраживању. Свакако да Бурдије није за еклектичку упоребу ових теоријских и методолошких парадигми, јер како сам наводи у поменутом интервју “еклектизам је пустошио у социологији и нанео велике штете”, него се он залаже путем критичке анализе ових теоријских парадигми или схватања пронаћи заједничке корене и њих треба интегрисати. Он то показује на примеру Марксових и Веберових делова теорије о економским и религијским факторима, легитимитету (Entretien avec Pierre Bourdieu, *La Recherche*, 2001).

Свакако, може се приметити да су социолози практиковали употребу квантитативних и квалитативних метода у истом истраживању у оквиру *методолошке триангулације* много раније од формулисања наведене Бурдијеове рефлексивне методологије³. Међутим, Бурдије даје ново проширено објашњење

³ Под насловом “Рефлексивна методологија...”, појавила се књига М. Alvesson и К. Skölberga, *Reflexive methodology-New vistas for qualitative research*, Sage publication, London, 2000. Међутим, аутори ове књиге иако се позивају и на П. Бурдијеа и полазе од хемернеутичког приступа, ипак не говоре не само о квантитативним, него ни о комбинованим (мешаним) методима истраживања, чак, како сами кажу, ни о процедурама и техникама квалитативних истраживања.

него што су раније социолози објашњавали начело триангулације. Наиме, Бурдије сматра да методолошка триангулација која омогућује употребу мешаних метода јесте нужан, но не и довољан услов за рефлексивну социологију која обухвата објективне и субјективне аспекте друштвеног понашања: “Друштвена анализа мора да инволвира више од једноставног комбиновања статистичке објективизације структура са инерпретативним описом примарних искустава и представљених фактора. Да би се схватила суштина друштвене акције потребно је оно што ја називам *објективизацијом учесника* (objectivation participante): да се схвати не само објективизација предмета проучавања него, исто тако, као што сам ја покушао да направим у свом раду објективизација онога ко врши објективизацију и његовог погледа, истраживача који заузима једну позицију у свету и нарочито у научном универзуму у које се научници сборе за истину друштвеног света” (Fries, 2009; Hamell, 2008).

Дакле, објективизација учесника да објективизује истраживача рефлексивно претурајући теорију произашлу из ‘друштвене геометрије’, о личности самог социолога. Објективизација учесника, драга Бурдијеу, како истиче Ж. Амел (Hamell) иако последњих година његовог живота, хтео је да је разуме као метод, снажно је да се констатује да овај подухват има за правило које злата вреди код Бурдијеа да би практиковао *занат социолога*: да се објасни оно што људи праве полазећи од онога не што кажу да праве, него полазећи од онога шта су” (Hamell, 2008).

Међутим, Бурдије није остао само на захтеву објективизације учесника, него је и скицирао поступак како то да се ради називајући га *ауто-социоанализом* и водећи рачуна о епистемолошкој опрезности. Рефлексивна анализа, у облику ауто-социоанализе, према Бурдијеу, треба поступно да се повезује са позицијом у друштвеном простору, са позицијом у пољу и са позицијом у сколастичком универзуму. Без препуштања нарцисоидној допадливости, овај програм да се примени и да се створи своја сопствена социологија, своја ауто-социоанализа, јер је јасно да једна таква анализа може да буде само полазна тачка и да социологија предмета који ја пратим, објективизација гледне тачке социолога јесте једна нужна колективна тачка (Bourdieu, 2001: 184).

Епистемолошка опрезност као карактеристика Бурдијеове рефлексивне социологије и методологије се схвата као вид ауто-социоанализе и како истиче Ж. Амел, «социолози треба да је искористе да би обелоданили поседника категоризација и класификација произашлих из сопствене личности као чланови друштва и као теоријске и методолошке алатке који они мобилизирају да би произвели социолошко знање у облику експликације засноване на објективним односима» (навод према Hamell, 2008).

Бурдијеова рефлексивна социологија и методологија представља значајан допринос у дебати о узајмном односу теорије и истраживања. Његова рефлексивна о рефлексивној социологији су резултат његове критике друштва и стања савремене социологије, но и његовог истраживачког искустава које обично комбинује статистичке технике, директно посматрање и егзегеза интервјуа, дискурс и анализа докумената.

Закључак

Дебата о односу теорије и истраживања увек је актуелна и она не застарева без разлике на којем се степену теоријског развоја налази социологија или нека друга друштвена наука и без разлике на врсту истраживања и истраживачких стратегија. То је тако из једноставног разлога што свако ново појединачно истраживање захтева теоријско утемељење у свим фазама процеса истраживања без разлике на то да ли су ове фазе линеарне (као код квантитативних истраживања), или су цикличне (као код квалитативних истраживања) или се ради о истраживањима са мешаним методима. При том, улога теорије у квантитативним истраживањима је различита и много развијенија на почетку плана истраживања (истраживачког нацрта), у концепирању појмовно-хипотетичког оквира, у обради података као и у објашњењу појава која су предмет истраживања, док тежиште улоге индуктивне теорије код квалитативних истраживања стављено је у анализи и интерпретацији података са циљем да се разумеју друштвене појаве и понашања људи у одређеним ситуацијама и у одређеним друштвеним контекстима. Код истраживања са мешаним методима тежиште се ставља на дедуктивну теорију ако се претежно примењују квантитативни методолошки поступци за прикупљање података и обрнуто: тежиште се ставља на индуктивну теорију или на утемељену теорију, тј. када је циљ истраживања да се постојећа теорија прошири или да се дође до нове теорије. Такође, социолози и методолози у разматрању односа теорије и истраживања и међусобног утицаја, поред одређених заједничких ставова имају и значајне разлике о начину повезвања истраживања и теорије и којим поступцима и средствима то се постиже. У овом чланку прави се покушај то да се покаже на основу анализе основних карактеристика неколико утицајнијих социолога и методолога као што су: Р. К. Мертон, Л. В. Нојмен, А. Брајмен и П. Бурдије.

Мертоново гледиште које је настало 50-их и 60-их година 20-ог века и које је постало класично и на које се позивају скоро сви утицајнији социолози и истраживачи, указао је да је један од разлога недовољне развијености социологије у то време *одвојеност* теорије од истраживања и критиковао велике и апстрактне теорије које се тешко могу операционализовати и употребљавати у истраживању. Због тога је инсистирао да се стварају теорије средњег обима (нивоа), као на пример, теорија о девијацији, о друштвеним организацијама, о референтним групама итд. које су плодноне у социолошким истраживањима. Мертонов идеал узajмног утицаја теорије и истраживања долази до изражаја у његовом ставу да се и у дедуктивним (квантитативним) истраживањима на крају индуктивно завршава у закључцима са новим хипотезама или концепта и поред тога што основни циљ ових истраживања је тестирање хипотеза, делова теорије или целе теорије. Такође, у индуктивним (квалитативним) истраживањима у цикличном процесу још када је истраживач на терену постављају се хипотезе или се формирају концепти (који су резултат одређеног степена дедукције, односно емпириске генерализације) који касније и у анали-

зи података се допуњују и повезују и долази се до нових хипотеза и теорије које траже ново тестирање и проверавање. При том, он сматра да се у самом процесу истраживања може истраживање преусмерити у другом правцу ако се појави неочекиван, непредвиђени и стратешки податак који води новом открићу називајући га «обрасцем способности о срећно случајном открићу», као и до нове теорије или до проширења постојеће. Поред овога, он је инсистирао да истраживач поново треба да се врати на податке које претходно није узео у разматрање а који могу да «крију» такав неочекиван податак или податак који ће се показати као релевантан у интерпретацији појаве или ситуације које су биле предмет истраживања. Мертон, према Блејкију наводи четири момената или стимуланса у ставарању теорије и његова истраживања уврстава у абдуктивну истраживачку стратегију.

Нојменово гледиште односа теорије и истраживања, које углавном полази од Мертоновог схватања овог односа, наглашава улогу дедуктивне теорије у квантитативним истраживањима и индуктивне у квалитативним истраживањима. У поглављу «Теорија и истраживање» наведене његове књиге, истиче да су теорија и истраживање међусобно повезани и да не треба постављати питање да ли теорија је повезана са истраживањем, него се може говорити како се успоставља то повезивање. Према њему дихотомија између теорије и истраживања је вештачка. Расправљајући о аспектима теорије он се посебно осврће на нивое теорије које се односе на нивое друштвене реалности: микро, средње (*mezzo*) и макро. Теорија на микро нивоу односи се на мање комадиће времена, простора и људи и њени концепти обично нису апстрактни. Теорија средњег нивоа настоји да повеже микро и макро ниво и она обухвата организације, друштвене покрете, локалне заједнице итд, исто онако како је Мертон одредио теорију средњег обима. Теорија на макро нивоу одређује шире него што је уобичајено у социолошкој литератури, јер поред већих целина као што су друштвене институције и културни системи, он укључује и више друштава. Према аутору овог текста, макро ниво теорије треба да се односи на конкретно друштво (пример, америчко, француско, македонско, српско итд.), његове друштвене структуре, друштвеног система и подсистема (економског, политичког, културног, образовног итд.). Ако се тако поима макро ниво теорије, онда је наведена класификација од три нивоа непотпуна и аутор овог чланка предлаже ова класификација да се допуни још са два: *регионално* и *глобалистичко* (глобализирајуће) као резултат противречног процеса и “политике” глобализације као и због тога што многа друштва имају неке заједничке карактеристике, али имају и веома наглашене идиосинкратске карактеристике и ако социолошка теорија не води рачуна о њима, неће моћи објаснити и разумети те разлике и појаве које су предмет истраживања у више земаља. Питање је како повезати теоријске нивое. Ако Нојмен сматра да теорија средњег нивоа сама по себи повезује микро и макро ниво, онда Н. Моузелис сматра да у социолошкој теорији постоји јаз, неповезаност између микро и макро нивоа. Да би се тај јаз превазишао, он предлаже испитивање хоризонталних и вертикалних друштвених позиција и

диспозиција актера. Недостатак Нојменове расправе о односу теорије и истраживања лежи у томе што не води рачуна о непредвиљивом, аномалном, а стратешки значајном податку који може довести до нове теорије или до проширања постојеће, али и о томе што не расправља о улози теорије у истраживањима са мешаним методима. Ову расправу допуњује Џ. Кресвел.

А. Брајмен сматра да веза између теорије и истраживања није једноставна и постављају се неколико питања. Прво питање је о којем облику теорије је реч, а друго питање да ли се прикупљају подаци да би проверили или створили теорију? Он прихвата Мертоново схватање о теоријама средњег обима и сматра да ове спадају између великих теорија и емпиријских резултата. Међутим, Брајмен не образлаже како се употребљавају теорије средњег обима у односу на нивое (микро, средњи, макро), односно да ли се ова теорија односи само на средњи ниво, као што сматра Нојмен или и на микро и макро, нарочито када он експлицитно каже да се ове теорије налазе између великих теорија и емпиријских резултата. Његово гледиште о улози теорије у дедуктивним (квантитативним) и индуктивним (квалитативним) истраживањима не одступа од Мертоновог схватања. Ипак, Брајмен проширује своје гледиште разматрањем укупних и ширих утицаја на друштвено истраживање: онтологија, епитемологија, вредности и теорија. Иако експлицитно не позива на Мертона, Брајмен истиче да се у истраживањима са мешаним методима може се доћи до непредвиђеног, збуњујућег податка и да отворенији квалитативни методи могу да омогуће да се појави такав непредвиђени податак, али постоје и таквих примера у којима једно квантитативно истраживање може да расветли збуњујуће резултате извучене из квалитативног истраживања. Међутим, иако је он истраживањима са мешаним методима посветио читаво 27 поглавље своје ресентне књиге *Методи друштвеног истраживања* (2012), ипак, не расправља о улози теорије у овом типу истраживања, односно о повезивању теорије и истраживања у њему. О потреби такве расправе је показао већ поменути Џ. Кресвел.

Бурдијеова рефлексивна социологија постаје све утицајнија међу социолозима који преферирају да употребљавају мешане методе у истраживањима као теоријску основу, али и као методолошки приступ. Тако, према Х. Фрајсу, Бурдијеова рефлексивна социологија је најадекватнија теоријска основа за вођење истраживања са мешаним методима у којима се комбинују квантитативни и квалитативни приступи. Полазећи од принципа рефлексивне социологије, Бурдије сматра да друштвено истраживање мора да објасни дијалогско узајамно деловање објективних и субјективних фактора и на тај начин да превазиђе антиномију објективизма и субјективизма; да превазиђе дихотомију друштвене структуре – друштвене акције. Методима квантитативног истраживања могу се објаснити објективне факторе који утичу на друштвене појаве и понашања појединаца, а квалитативним методима постиже се разумевање понашања људи. Према Бурдијеу, превазилажење наведених дихотомија и подвојености могуће је постићи путем његових кључних конструката: поље, капитал, хабитус. Одатле је он сам назвао своје гледиште структуралним кон-

структивизмом. Његов конструкт хабитус служи као средство превазилажења поделе на појединце и друштво, односно јавља се као посредник између појединца и друштва. Треба истаћи, да и пре Бурдијеове рефлексивне социологије социолози су употребљавали мешане методе у истом истраживању у оквиру методолошке триангулације. Бурдије је дао шире објашњење у вези ове триангулације, сматрајући да је то нужан, али не и довољан услов за рефлексивну социологију која обухвата објективне и субјективне аспекте друштвеног понашања: да би се схватила суштина друштвене акције потребна је објективизација учесника, тј. објективизација онога ко врши објективизацију предмета проучавања, дакле објективизација самог социолога-истраживача и да се разуме “његова гледна тачка”. Средства да би се то постигло су епистемолошка опрезност и ауто-социоанализа. Бурдијеова рефлексивна социологија и методологија представљају значајан допринос у дебати о узајамном односу теорије и истраживања.

Литература

- Alvesson, M. and K. Sköldbberg, (2000) *Reflexive Methodology-New Vistas for Qualitative Research*, London: Sage Publication.
- Berger, P. (1963) *An Invitation to Sociology: A Humanistic perspective*, Garden City, New York: Anchor.
- Berger, P. (1992) ‘Sociology: A Divisintitation?’, in: *Society*-November-December.
- Blaikie, N. (2003) *Desingin Social Research*, Oxford: Polty Press.
- Boudon, R. (1998) *Études sur les sociologues classiques*, Paris: Presses universitaires de France.
- Bourdieu, P. and L. Wacquant (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge UK: Polity Press.
- (2000) ‘Entretien avec Pierre Bourdieu: La sociologie est-elle une science?’, text intégrale, *La recherche*, No 99.
- Bourdieu, P. (1997) ‘The Forms of Capital’, in: Halsey et al., *Education, Culture, Economy and Society*, Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (2001) *Science de la science et réflexivité*, Paris: Raisons d’agir.
- Bryman, A. (2012) *Social Research Methods* (4th ed.), Oxford: University Press.
- Corcuff, Ph. (2009) ‘Le constructivisme structuraliste de Pierre Bourdieu’, *Nouvelles sociologies*, Octobre.
- Creswell, W. J. (2003) *Research Desing-Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (2th ed.). Thousand Oaks.London: Sage Publication.
- Fries, J. Ch. (2009) ‘Bourdieu’s Reflexive Sociology as a Theoretical Basis for Mixed Methods Research: An Application to Complementary and Alternative Medicine’, *Journal of Mixed Methods Research*, October.
- Glaser, B.G. and A. L. Strauss (1967) *The Discovery of Grounded Theory*, Chicago Ill: Aldine.

- Hamell, J. (2008) 'Qu'est- ce que l'objectivation participant ? Pierre Bourdieu et les problemes methodologiques de l'objectivation en sociologie' *Socio-logos.Revue de l'association française de sociologie*, No 3.
- Helmstadter, G. C. (1970) *Research Concepts in Human Behavior, Education- Psychology- Sociology*, New York: Appleton-Century- Crofts.
- Liebow, E. (1967) *Tally's Corner: A Study of Negro Streetcorner Men*, Boston: Little, Brown.
- Merton, K. R. (1967) *Social Theory and Social Structure*, New York: The Free Press.
- Merton, K. R. (1979) *O teorijskoj sociologiji*, Zagreb: Naklada odd-Centar društvenih djelatnosti- SSOH.
- Milić, V. (1978) *Sociološki metod*, Beograd: NOLIT.
- Milić, V. (1995) *Sociologija nauke*, Novi Sad: Odsjek za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Mouzelis, N. (2000) *Sociološka teorija: što je počelo krivo?*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk- Hrvatsko sociološko društvo.
- Neuman, W.L. (2003) *Social Research Methods- Qualitative and Quantitative Approches* (4th ed.), Boston: Allyn and Bacon.
- Smelser, N. (1994) *Sociology*: UNESCO.
- Sztompka, P. (1986) *Robert K. Merton- An Intellectual profile*, New York: St. Martin's Press.
- Бауман, З. (2001) 'Војните в ерата на глобализацијата', *Социологически проблеми*, 1-2.
- Георгиевски, П. (2008) 'Мертоновиот придонес за социолошкиот метод и за социолошкото истражување', зборник: *Современата американска социологија*, Скопје: Филозофски факултет-Институт за социологија.

Petre T. Georgievski

MUTUAL INFLUENCES OF THEORIES AND RESEARCH (Perspectives of R. K. Merton, W.L. Neuman, A. Brymana, P. Bourdieu)

Abstract: This article actualizes the debate on the relationship between the theory and research through the perspectives of several more influential sociologists and methodologists of the social research: R.K. Merton, W.L. Neuman, A. Bryman and P. Bourdieu.

Since 1950-es and 60-es of the previous century *R.K.Merton* argued that one of the basic reasons for the lagging of the sociology behind lain in the separation of the research and the theory. He criticized the grand and abstract theories which could neither be operationalized nor empirically tested. Starting from this point, he advocates the creation of a middle-range theory. He considered the theory –

research relationship to be mutual and he emphasized especially the significance of the “pattern of capability for incidentally lucky discovery”.

L. W. Neuman stresses, among others, the significance of consolidating the theory and research and he especially discusses the parts and aspects, but also the three levels of the theory (micro, mezzo and macro. He also argues about the role of deductive and inductive theories in research, but he does not argue about the mixed methods research, that is, he does not discuss the role of the theory in this type of research.

A. Bryman broadly turns to the significance of Merton’s comprehension of the middle-range theory and the role of deductive theory in quantitative research, as well as to the role of inductive theory and especially the Grounded Theory in qualitative research. A special chapter of his recent book *Social Research Methods* (2012) he devotes to the mixed methods in a combined quantitative and to the qualitative approach and the research strategies, but he does not discuss the role of the theory in this type of research. However, J. Creswell pays certain attention to this issue.

P. Bourdieu discusses the relationship between the theory and research within his comprehension of the reflexive sociology and methodology, making sense of this reflexive sociology using epistemological and ontological approach in order to overcome the separation of the objectivism and subjectivism; the social structure and action (individual). To realize this goal, he uses his key constructs – concepts: *habitus, capital, field* as well as by using the methodological tools: *Objectivation participant, Vigilance epistemologique* and *Auto-socioanalyse*.

Key words: theory, research, mutual influence, mixed methods, levels of theory, reflexive sociology, participant objectivation.

